

بررسی نظام های نظارت و بازرسی از ایران باستان تا ظهور اسلام

جلیل سالک ذوقی^۱، علی طاهری خلوص^۲، مظاهر فرمانی^۳، مسعود عزتی شکوه^۴

^۱ کارشناسی ارشد- تاریخ ایران (نویسنده مسئول)

^۲ علی طاهری خلوص - کارشناس ارشد علوم اجتماعی

^۳ مظاهر فرمانی - کارشناسی مدیریت

^۴ مسعود عزتی شکوه - کارشناسی ریاضی

چکیده

برای مهار قدرت، چاره‌ای جز نظارت بر حاکمان و صاحبان قدرت، وجود ندارد. سازمان بازرسی به صورت تشکیلاتی که وظیفه نظارت بر حسن جریان امور سازمانهای اداری و اجرای صحیح قوانین را به عهده دارد از تاسیساتی است که در ایران پس از ایجاد سازمانهای اداری جدید و تدوین قوانین مملکتی به وجود آمده و از پیدایش آن بیش از پنجاه و اندی سال نمی‌گذرد؛ اما نظارت حکومت بر اعضا و کارکنان خود و تفتیش اعمال و رفتار والیان و مامورین دولتی از دیرباز وجود داشته و شاید بتوان گفت سابقه آن نزدیک به سابقه تشکیل حکومتها است؛ چون بقای هر دولت متوقف بر آگاهی و وقوف آن بر اموری است که در قلمرو آن می‌گذرد، این آگاهی از طریق مفتشان و خفینه نگاران و پنهان پژوهان میسر است. به نظر می‌رسد منظور از استقلال این باشد که هر قوه‌ای در انجام وظایف خویش محتاج کسب اجازه از قوه دیگر نباشد و دخالت قوه دیگر را در امور خاصه خود تحمل نکند و از دخالت در وظایف قوای دیگر اجتناب ورزد و مسؤول اقدامات خود در برابر مردم به موجب قانون باشد. از مجموع توضیحات فوق استنباط می‌شود که تفکیک و استقلال قوا مستلزم عدم دخالت هر قوه در قوه دیگر است، ولی دخالت با نظارت متفاوت است. نظارت نه فقط مخل استقلال قوا نیست بلکه لازمه بقای آن است. حق نظارت نه تنها مخل استقلال قوا نیست بلکه لازمه حفظ صحت و سلامت نظام و حسن جریان امور است، نظارت بر حسن جریان امور اداری است، موضوع از جهت تشخیص اینکه حسن جریان امور اداری چیست قابل تأمل و بررسی است. آیا حسن جریان امور اداری همان اجرای صحیح قوانین است؟ که در این صورت قانونگذار با ذکر اجرای صحیح قوانین احتیاج به بیان حسن جریان امور اداری نداشت و ترادف گویی در شأن قانونگذار نیست. به نظر می‌رسد بین این دو، عموم و خصوص وجود دارد. بدین معنی که هر جا حسن جریان امور هست به طور طبیعی اجرای صحیح قوانین هم هست، ولی حسن جریان امور به صرف اجرای صحیح قوانین حاصل نشود. بخشی از حسن جریان امور، به مدیریت و کفایت و لیاقت مرتبط است و نیز ممکن است در اداره و یا مؤسسه‌ای قوانین به طور صحیح اجرا شود ولی در گزینش افراد، روابط نیز حاکم باشد. به علاوه کفایت و لیاقت مدیران در اجرای طرحها و پروژه‌ها بدون اینکه قوانین نادیده گرفته شود به علت ابتکارها و استعدادهای شخصی متفاوت باشد، یا اجرای قانون در منطقه‌ای بدون رعایت اوضاع و احوال و شرایط منطقه ایجاد ناراحتی نماید و جریان عادی امور را مختل نماید.

واژه‌های کلیدی: نظارت و بازرسی از دیدگاه اسلام، بازرسی در ایران، محتسب، قدرت - قانون